

Ἡ προσφορά τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες

● **Τοῦ Μιχαὴλ Γ. Τρίτου**
Καθηγητοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ρθοδοξία εἶναι ἡ γνήσια προέκτα-
ση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ
Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ
Ἐκκλησία. Ὁ πνευματικὸς χῶρος, ὅπου
διδάσκεται ὀρθὰ τὸ περιεχόμενο τῆς
θείας ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθειας, βιώ-
νεται τὸ διαρκὲς παρὸν τῆς σωτηρίας

καὶ συντελεῖται ἡ μεταμόρφωση τοῦ
ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου.

Περιεχόμενο τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ὁ
παρατεινόμενος στοὺς αἰῶνες Χριστός,
ὅπως τὸν κήρυξαν οἱ Ἀπόστολοι, ὅπως
τὸν δίδαξαν οἱ Πατέρες, ὅπως τὸν δογμα-
τίσαν οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι.

Ἄν καὶ ὁ χαρακτήρας τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι οἰκουμενικὸς καὶ οἰκουμενικὴ ἡ ἀποστολή της, κατένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἰδιάζουσα σχέσιν της μὲ τὸν ἑλληνισμό καὶ τὰ ἑλληνικὰ χαρακτηριστικά της. Ἡ Ὁρθοδοξία συνδέθηκε μὲ τὸ ἑλληνικὸ Ἔθνος μὲ ἓνα σύνδεσμο ἀγάπης αἱματηρῆς, θυσίας καὶ θριάμβου. **Ἡ Ὁρθοδοξία μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ὑπόθεση μόνου τῆς Ἑλλάδος. Ὅμως ἡ Ἑλλάδα εἶναι ὑπόθεση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ δὲν γνωρίζουμε τί μορφή θὰ εἶχε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία χωρὶς τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία χωρὶς τὴν ἑλληνικὴ κληρονομιά.** Πάντως γνωρίζουμε ὅτι χωρὶς τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία Ἑλλάδα δὲν θὰ ὑπῆρχε σήμερα. Ὁ ἐθνικὸς μας ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος γράφει: «Τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν διεσώθη, τουλάχιστον δὲν διέσωσε τὴν ἱστορικὴν του ἀξίαν, εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχίας». Καὶ ὁ σοφὸς ἱστορικὸς Σπυρίδων Ζαμπέλιος σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὸν ἐθνικὸν μας ἱστορικὸν, παρατηρεῖ: «Τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἄνευ τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἤθελεν ἴσως ὑπάρχει σήμερον ἢ ἐντὸς βιβλιοθηκῶν καὶ εἰς σοφῶν τινῶν ἀναμνήσεις».

Ἡ Ὁρθοδοξία συνέβαλε στὴν κάθαρση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν βοήθησε νὰ κάνει ὑπέρβαση τῆς κρίσεως, τὴν ὅποια διερχόταν. Διατήρησε τὴν ἱστορικὴν του μνήμην καὶ ἀξιοποίησε τὰ θετικὰ του στοιχεῖα. Ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ κλασικῶν σπουδῶν ὀφείλεται στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἀντιγραφικὰ ἐργαστήρια, ποὺ πρόβαλαν τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Κατὰ τὴ βυζαντινὴν περίοδο ἡ Ὁρθοδοξία ὑπῆρξε ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς, ποὺ σφυρηλάτησε τὴ συνένωση τῶν πολιτῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους σὲ μιὰ κοινὴ ἐκπολιτιστικὴ προσπάθεια. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθεῖ χωρὶς τὴν Ὁρθοδοξία ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ Ὁρθοδοξία χωρὶς τὴν αὐτοκρατορία. Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῶν βυζαντινῶν, ποὺ εἶναι ἀκατανόητος χωρὶς τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.

Ὅμως ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπῆρξε ἐντονότερη ἦταν ἡ περίοδος μετὰ τὴν πτώσιν τῆς βασιλεύουσας καὶ τὴ διάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τότε ἡ Ὁρθοδοξία εἶδε ὡς ἱστορικὸν χρέος της τὴ διατήρησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἀνταποκρίθηκε στὸ χρέος αὐτὸ μὲ

ἀπόλυτη συνέπεια τετρακόσια ὀλόκληρα χρόνια. Εἶναι πραγματικὰ ἀνυπολόγιστες οἱ ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε ἡ Ὁρθοδοξία στὸ ἑλληνικὸ Γένος σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Παιδεία, κοινωνικὴ πρόνοια, διασφάλισιν τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς ἀνθρωπότητος, καλλιέργεια τοῦ ἡρωικοῦ φρονήματος ὑπῆρξαν οἱ κυριότεροι τομεῖς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μακρᾶς αὐτῆς περιόδου. Ἡ Ὁρθοδοξία δὲν ἀρκέσθηκε σὲ μιὰ ἀφηρημένη παρηγοριά, ἀλλὰ ἐγίνε μιὰ ἄλλη κιβωτὸς μέσα στὴν ὅποια διασώθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ σπουδαιότεροι στόχοι τῆς Ὁρθοδοξίας αὐτὴ τὴν περίοδο. Ἡ διατήρησιν

Τὸ κρυφὸ σχολεῖο

τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἡ καλλιέργεια τοῦ ἡρωικοῦ πνεύματος μὲ τὶς θυσίες τοῦ κλήρου καὶ ἡ ἀναστολὴ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ποὺ ἦταν ταυτόχρονα καὶ ἀναχαίτισιν τοῦ ἐκτουρκισμοῦ.

Ἡ διατήρησιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἀπετέλεσε πρωταρχικὸ μέλημα τῆς Ἐκκλησίας τὴν παραγμένη αὐτὴν περίοδο, ἀφοῦ μετὰ τὴν ἄλωση μοναδικὸς πνευματικὸς φορέας στὸν τουρκοκρατούμενον ἑλληνισμό ἔμεινε ἡ Ἐκκλησία. Ἡ παιδεία ἦταν κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργο τῶν κληρικῶν. Στὸς καταλόγους τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐλλήνων Λογίων, ποὺ συνέταξαν ὁ Ματθαῖος Παρανάκας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σάββας, τὰ 2/3 καὶ πλέον τῶν δασκάλων ἦταν ἱερωμένοι. Μόνον ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ἴδρυσεν περισσότερα ἀπὸ 200 σχολεῖα, σημερινὰ δημοτικά, καὶ 30 ἑλληνικά,

Από τήν κήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης

πραγματικὸς ἄθλος γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Δικαιολογημένα, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς ἔλεγε: «Πρῶτος ὁ κλῆρος ἄρχεται τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Ἔθνους διὰ τῆς παιδείας». Γιὰ νὰ συνεχίσει καὶ ὁ Ἰωάννης Καπποδίστριας, ὁ ὁποῖος, γράφοντας στὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ἔλεγε: «Ἄν τὰ σχολεῖα εὐδοκίμοῦσι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο συμβαίνει, γιὰτὶ βρίσκονται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτὸ ἡ Πύλη σέβεται αὐτά».

Ἡ Ὁρθοδοξία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἔχει νὰ παρουσιάσει ἀπὸ ὅλα τὰ κλιμάκιά της μάρτυρες καὶ ἀγωνιστές. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀντιληφθεῖ καλύτερα ἀπὸ μερικοὺς σύγχρονους Ἕλληνες τὴ θέση καὶ τὴ σημασία τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐθνικὴ μας υπόθεση. Γι' αὐτὸ θανάτωσαν 11 Πατριάρχες καὶ 100 Ἐπισκόπους ἀπὸ τὸ Διονύσιο τὸ φιλόσοφο μέχρι τὸ Χρυσόστομο Σμύρνης. Σὲ 6.000 ἀνεβάζει ὁ Πουκεβίλ τοὺς θανατωθέντες λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας στὸ χρονικὸ διάστημα τοῦ ἀγώνα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ μνημονευθοῦν οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ οἱ 200 μοναχοὶ τῆς Νέας Μονῆς Χίου, οἱ ὁποῖοι θανατώθηκαν κατὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ νησιοῦ.

Τεράστια ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν ἀναχαίτιση τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας

διαρκῆ ἀφαίμαξη τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ σοβαρὴ ἀπειλὴ ἐξαφανίσεώς του. Σ' αὐτὸ τὸ κῆμα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἀποχρωματισμοῦ ὑψώθηκε ὡς ἀνασχετικὴ δύναμη ἡ θυσία τῶν νεομαρτύρων. Χάρη στὴ θυσία τους ἡ σκλαβωμένη πατρίδα δὲν ὑπέκυψε ὀλοκληρωτικὰ στὸν ἐξισλαμισμό καὶ ἀπέφυγε τὸν ἀφελλληνισμό, διατηρήθηκε ἡ ἐθνικὴ συνείδηση στὸ δοῦλο Γένος καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας ἐμψυχώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνεπανάληπτη θυσία τους.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα ἡ προσφορὰ τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη. Τὴν στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἑλληνικὸ κράτος παρακολουθοῦσε μὲ ἀδράνεια τὰ συμβαίνοντα, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ Μητέρα Ἐκκλησία, στάθηκε ἡ πρωταρχικὴ καὶ κύρια δύναμη γιὰ τὴ σωτηρία τῆς μαρτυρικῆς αὐτῆς περιοχῆς. Μὲ διπλωματικὲς παρεμβάσεις στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ἔντονες διαμαρτυρίες στὶς Μεγάλες Δυνάμεις, ἐνίσχυση καὶ συντονισμό τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως στὶς ἐμπερίστατες ἐπαρχίες τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἀγωνίζονταν νὰ προστατεύσει τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας.

Εἰδικότερα, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμὸς Γ' ὁ μεγαλοπρεπεῖς μετὰ ὑψηλὰ αἰσθημα

ἐθνικῆς εὐθύνης πού τὸν διέκρινε, ἀπεφάσισε νὰ στείλει στὴ Μακεδονία νέους στὴν ἡλικία Μητροπολίτες, μὲ μεγάλη μόρφωση, θάρρος καὶ γενναϊότητα, γιὰ νὰ σταθοῦν μὲ αὐταπάρνηση στὸ χειμαζόμενο ποίμνιο. Ἀντιπροσωπευτικὰ ἀναφέρομε τοὺς Μητροπολίτες: Κορυτσᾶς Φώτιο Σαλπίδη, Καστοριάς Γερμανὸ Καραβαγγέλη, Πελαγονείας Ἰωακείμ Φορόπουλο, Γρεβενῶν Αἰμιλιανὸ Λαζαρίδη κ.ἄ. Οἱ ἡρωϊκοὶ αὐτοὶ Ἱεράρχες μὲ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὴ μαρτυρικὴ θυσία τῆς ζωῆς τους ἔγιναν σύμβολα ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ, στέργισαν τὴν πίστη τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἔδωσαν ἐλπίδες ἐθνικῆς ἀνάστασης. Ἡ θυσία τους παραδειγματίσει τὸ λαό, τόνωσε τὸ φρόνημά του καὶ γιγάντωσε τὴν ἐθνικὴ του συνείδηση.

Ὅπως σὲ ὅλους τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες, ἔτσι καὶ κατὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ ἡ Ἐκκλησία ἔκανε τὸ χρέος της. Οἱ λειτουργοὶ της ἔδωσαν τὸ δικό τους «παρὼν» σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς περιπέτειας. Ὁ ἀπὸ Δράμας Σμύρνης Χρυσόστομος, ἐνῶ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ φύγει, ἔμεινε κοντὰ στὸ ποίμνιό του, μέχρις ὅτου ὁ μαινόμενος ὄχλος, ὕστερα ἀπὸ μιὰ εἰκονικὴ δίκη, κυριολεκτικὰ τὸν κατεσπάρραξε. Τὸν Μοσχονησίω ἀμβρόσιο τὸν πετάλωσαν καὶ μετὰ τὸν κατακρεοῦρησαν. Τὸν Κυδωνιῶν Γρηγόριο τὸν ἔθαψαν ζωντανό, ἐνῶ δεκάδες κληρικῶν του ἐκτελέστηκαν. Ὁ Ἀμασειᾶς Εὐθύμιος ξεψύχησε στὶς φυλακές, ὕστερα ἀπὸ ἀνήκουστα βασανιστήρια σαράντα ἡμερῶν, ἐνῶ τὸν πρωτοσύγκελλό του ἀρχιμανδρίτη Πλάτωνα Αἰβατζίδη τὸν ἀπαγχόνισαν. Ὁ Μητροπολίτης Ἱκονίου Προκόπιος πέθανε ἀπὸ τὰ βασανιστήρια στὶς φυλακές, ἐνῶ ἑκατοντάδες κληρικοὶ εἶχαν ἀνάλογο φρικτὸ τέλος. Ὅλοι αὐτοὶ καὶ ἄλλοι ἄγνωστοι ἐθνομάρτυρες συνεχίζουν τὴν μακραίωνη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ πιστοποιοῦν τὴν ἐθναρχικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου τοῦ 1940 ἡ Ἐκκλησία πρωτοστάτησε ποικιλότροπα. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εὐλόγησε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τὰ ὅπλα τῶν ἀγωνιστῶν καὶ κατέφυγε στὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες ὅλου τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ καταγγεῖλει τὴ φασιστικὴ εἰσβολή. Σὲ ὅλες τὶς ἱερὲς Μητροπόλεις ψέλλονταν διαρκῶς παρακλήσεις γιὰ τὴν

αἷσια ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα καὶ ἐμψυχωνόταν ὁ λαὸς μὲ κατάλληλες ὁμιλίες ἀπὸ τοὺς Ἱεράρχες καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς.

Ἡ βοήθεια τῆς Ἐκκλησίας στὸν ἀγῶνα τοῦ '40 δὲν ἦταν ἀπλῶς ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ γενναϊόδωρα οικονομικὴ. Μόνο τὸ ἱερὸ ἴδρυμα τῆς Εὐαγγελίστριας τῆς Τήνου διέθεσε γιὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ '40, 5.000.000 δρχ. καὶ ὅλα τὰ ἀφιερῶματα καὶ κοσμήματα. Στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν συστάθηκε πρόνοια στρατευομένων μὲ 173 παραρτήματα σὲ ὁλόκληρη τὴν πρωτεύουσα καὶ τὸν Πειραιᾶ. Μὲ τὸ Β.Δ. τῆς 12ης Ἰουνίου 1940 ἐπιστρατεύθηκαν πλεῖστοι κληρικοὶ ὡς

Χαρακτηριστικὴ φωτογραφία ἀπὸ ἔνοπλη ὁμάδα κατὰ τὸ Μακεδονικὸ Ἀγῶνα

στρατιωτικοὶ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ φλογερά τους κηρύγματα, τὶς κατανοητικὲς ἀκολουθίες καὶ τὴ γενικότερη ἐμψυχωτικὴ τους προσπάθεια, τόνωναν τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς προετοίμαζαν ψυχολογικὰ γιὰ τὶς δύσκολες ἐπιχειρήσεις. Δὲν ἦταν λίγοι οἱ στρατιωτικοὶ ἱερεῖς, πού πρόσφεραν ἀκόμη καὶ τὸ αἷμα τους γιὰ τὸν ἀγῶνα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὰ ὀνόματα τῶν: Ἱεροθέου Μαζιώτη, Χρυσοστόμου Τσόκωνος, Ἰωακείμ Λούχια, Ἀναστασίου Κρητικοῦ, Χαράλαμπος Παναγιωτοπούλου, Γρηγορίου Φωτίου, Ἰωακείμ Μπεζεντοῦ καὶ Χρήστου Θεοχάρη. Ὅπως ἔγραφε χαρακτηριστικὰ ὁ ἀείμνηστος Μητροπο-

λίτης Νικαίας Γεώργιος, «γέμιζε δάκρυα ἡ ἁγία λαβίδα, ὅταν ὁ παπᾶς μετέδιδε τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων στοὺς φαντάρους». Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ βαρυσήμαντο μήνυμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τὸν ἑλληνικὸ λαό, ὅπου μεταξύ ἄλλων ἔλεγε: «... Ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ ὅπλα τὰ ἱερὰ καὶ πέποιθεν ὅτι τὰ τέκνα τῆς πατρίδος εὐπειθοῦν εἰς τὸ κέλευσμα αὐτῆς καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ σπεύσουν, ἐν μῆ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ, νὰ ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τιμῆς καὶ θὰ συνεχίσουν, οὕτω, τὴν ἀπ' ἀγώνων καὶ θὰ προτιμήσουν τὸν ὠραῖον θάνατον ἀπὸ τὴν ἄσχημον ζῶν τῆς δουλείας...».

Ἡ ἐθνικὴ δράση τῶν ἐκπροσώπων τῆς

Μελέτιος καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν φρικτὰ μαρτύρια στὰ χέρια τῶν γερμανῶν Ναζι ἢ τῶν Ἱταλῶν φασιστῶν.

Σήμερα, καθὼς μπήκαμε στὸν νέο εὐρωπαϊκὸ Status καὶ ἀναγκαστικὰ θὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ ἓνα πολιτιστικὸ καὶ πνευματικὸ συγκρητισμὸ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει πολλὰ νὰ προσφέρει ὄχι μόνον στὴ διατήρηση τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας βίου, ἀλλὰ κυρίως ὡς ζύμη στὶς ἀναζητήσεις τῆς Δύσεως. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἄλλως τε ὑπῆρξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σημαντικὸς παράγων στὴ διαμόρφωση τῆς πνευματικῆς ταυτότητας τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ

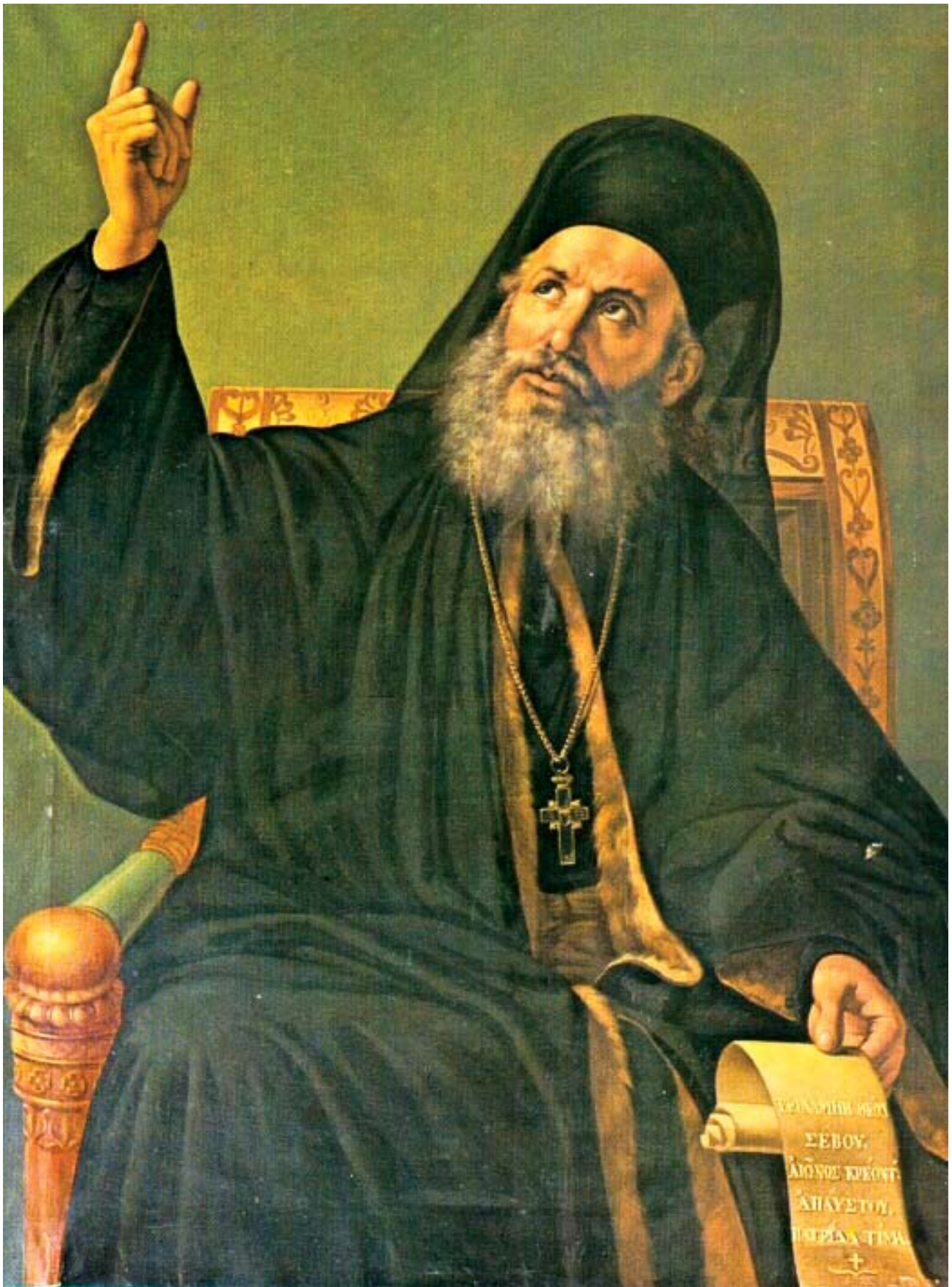

Ὁ ἐθνομάρτυρας καὶ ἱερομάρτυρας Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος

Ἐκκλησίας συνεχίσθηκε ἀμείωτη καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, ὅταν οἱ ἀνάγκες περιθάλψεως τοῦ χειμαζομένου λαοῦ πληθύνθηκαν. Τὴν πρόνοια στρατευομένων διαδέχθηκε ὁ Ε.Ο.Χ.Α., στὸν ὅποιο ὀφείλουν τὴν ἐπιβίωσή τους χιλιάδες Ἕλληνων. Ὁ προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνὸς ἔσωσε ἀπὸ βέβαιο θάνατο πλῆθος πατριωτῶν. Μεγάλη πατριωτικὴ δράση ἀνέπτυξαν καὶ ἄλλοι ἱεράρχες, ὅπως οἱ μετέπειτα Δημητριάδος Δαμασκηνός, Τρίκκης Διονύσιος, Κυθήρων

πολιτισμοῦ.

Ἡ Ὁρθοδοξία, ποῦ εἶναι τὸ χριστιανικὸ μέτρο, δὲν ἀποτελεῖ μιὰ παρελθοντολογικὴ ἔννοια, ἀλλὰ εἶναι ἡ δυναμικὴ μεταμόρφωση τοῦ ἐκάστοτε παρόντος. Ἐχοντας δικά της δοκιμασμένα κριτήρια ἠθικῆς καὶ βιοθεωρίας καλεῖ τὸν ἄνθρωπο τῆς κάθε ἐποχῆς νὰ τὴν ἀκολουθήσει, γιὰ νὰ τοῦ προσφέρει πληρότητα καὶ ποιότητα ζωῆς, σωστὸ κοσμοθεωριακὸ προσανατολισμὸ καὶ πραγματικὴ λύτρωση ἀπὸ τὴν ἀνεστιότητα τοῦ παρόντος, τὸν πόνο καὶ τὸν θάνατο. ■

Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄